OILAVIY XIZMAT KORXONALARIDA RAQAMLASHTIRISH VA "YASHIL" IQTISODIYOT TAMOYILLARINI QO'LLASH YO'NALISHLARI

Rustamova Zarina Rustamovna
SamISI mustaqil izlanuvchisi, “Ipak yo’li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti assistant o’qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21240142

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oilaviy xizmat korxonalarida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning iqtisodiy hamda ekologik ahamiyati tadqiq etilgan. Xususan, Samarqand viloyati misolida raqamli platformalar, elektron to‘lov tizimlari, energiya samarador texnologiyalar va chiqindilarni boshqarish mexanizmlarining xizmat ko‘rsatish sohasidagi oilaviy biznes barqarorligiga ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari raqamli va ekologik transformatsiyaning integratsiyasi korxonalarning raqobatbardoshligi, rentabelligi va investitsion jozibadorligini oshirishini ko‘rsatadi.*

Kalit so'zlar: *oilaviy biznes, xizmat ko‘rsatish sohasi, raqamlashtirish, yashil iqtisodiyot, ekologik barqarorlik, elektron to‘lovlar, raqamli platformalar, energiya samaradorligi, innovatsiyalar.*

Аннотация: *В данной статье исследованы экономическое и экологическое значение внедрения принципов цифровизации и «зеленой» экономики в семейных предприятиях сферы услуг. В частности, на примере Самаркандской области проанализировано влияние цифровых платформ, систем электронных платежей, энергоэффективных технологий и механизмов управления отходами на устойчивость семейного бизнеса в сфере услуг. Результаты исследования показывают, что интеграция цифровой и экологической трансформации способствует повышению конкурентоспособности, рентабельности и инвестиционной привлекательности предприятий.*

Ключевые слова: *семейный бизнес, сфера услуг, цифровизация, зеленая экономика, экологическая устойчивость, электронные платежи, цифровые платформы, энергоэффективность, инновации.*

Abstract: *This article examines the economic and environmental significance of implementing digitalization and “green” economy principles in family service enterprises. In particular, using the example of the Samarkand region, the study analyzes the impact of digital platforms, electronic payment systems, energy-efficient technologies, and waste management mechanisms on the sustainability of family businesses in the service sector. The research findings indicate that the integration of digital and environmental transformation contributes to increasing the competitiveness, profitability, and investment attractiveness of enterprises..*

Keywords: *family business, service sector, digitalization, green economy, environmental sustainability, electronic payments, digital platforms, energy efficiency, innovations..*

Kirish. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi xizmat ko‘rsatish sohasida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblangan oilaviy xizmat korxonalari

faoliyatida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish zamonaviy taraqqiyotning obyektiv zaruratiga aylandi. Ushbu jarayon biznes subyektlarining operatsion samaradorligini oshirish, tranzaksion xarajatlarni kamaytirish hamda bozor talablariga tez moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bugungi kunda oilaviy biznes subyektlari iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash uchun nafaqat an’anaviy boshqaruv usullaridan, balki zamonaviy raqamli texnologiyalar va ekologik yondashuvlardan ham samarali foydalanishga intilmoqda. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohasida elektron to‘lov tizimlari, onlayn platformalar, CRM dasturlari va bulutli texnologiyalarni qo‘llash mijozlar bilan munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Oilaviy xizmat korxonalarida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini qo‘llash masalalari zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xorijiy olimlardan F.Kotler raqamli marketing va elektron boshqaruv tizimlarining xizmat ko‘rsatish sifati hamda mijozlar sadoqatini oshirishdagi ahamiyatini asoslab bergan. M.Schaper esa ekologik tadbirkorlik va “yashil” iqtisodiyot konsepsiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqqan.

OECD va Jahon banki hisobotlarida raqamlashtirish, elektron to‘lov tizimlari hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish kichik biznes va oilaviy korxonalar barqarorligini ta’minlovchi muhim omillar sifatida baholangan. Shu bilan birga, xizmat ko‘rsatish sohasida raqamli platformalar va ekologik texnologiyalarni qo‘llash tranzaksion xarajatlarni kamaytirishi va mehnat unumdorligini oshirishi ta’kidlangan.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ham oilaviy biznesni rivojlantirish, raqamli iqtisodiyot va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish masalalari tadqiq etilgan. Samarqand viloyati misolida olib borilgan tadqiqotlar raqamli texnologiyalar va energiya tejovchi uskunalarning xizmat ko‘rsatish korxonalari samaradorligini oshirishini ko‘rsatmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda oilaviy xizmat korxonalarida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini qo‘llash jarayonlarini o‘rganishda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot davomida iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy tahlil, grafik tahlil, kuzatish va umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Shuningdek, Samarqand viloyatidagi oilaviy xizmat korxonalari faoliyatiga oid statistik ma’lumotlar asosida raqamli texnologiyalar hamda “yashil” texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi baholandi. Tadqiqot jarayonida elektron to‘lov tizimlari, raqamli platformalar, energiya samarador texnologiyalar va chiqindilarni boshqarish mexanizmlarining korxonalar faoliyatiga ta’siri tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar muhokamasi: Tadqiqot davomida Samarqand viloyatidagi oilaviy xizmat korxonalarida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy samaradorligi kompleks tarzda tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar va ekologik yondashuvlarning integratsiyasi oilaviy biznes subyektlarining barqaror rivojlanishida muhim strategik omil hisoblanadi. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohasida raqamli platformalar, elektron to‘lov tizimlari va energiya samarador texnologiyalardan foydalanish korxonalarning operatsion faoliyatini sezilarli darajada optimallashtirgan. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, raqamli transformatsiya xizmat ko‘rsatish tezligi va sifatini oshirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qilgan. Jumladan, an’anaviy boshqaruv tizimidan raqamli boshqaruv tizimlariga o‘tgan oilaviy korxonalarda xizmat ko‘rsatish vaqti sezilarli darajada qisqargan. Bu esa bir vaqtning o‘zida ko‘proq mijozlarga xizmat ko‘rsatish imkoniyatini yaratib, korxonalarning umumiy daromad hajmi oshishiga olib kelgan. Elektron buyurtma va onlayn xizmatlarning rivojlanishi xizmat ko‘rsatish

jarayonlarining uzluksizligini ta’minlab, mijozlarning qoniqish darajasini oshirgan. Shuningdek, elektron to‘lov tizimlarining keng qo‘llanilishi moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini oshirishga xizmat qilgan. Payme, Click va boshqa fintex tizimlari orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar naqd pul aylanmasini kamaytirib, moliyaviy nazoratni kuchaytirgan. Natijada, korxonalarning rasmiy aylanma mablag‘lari hajmi ortib, ularning investitsion jozibadorligi oshgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, elektron to‘lovlar ulushi bir necha barobarga oshgan bo‘lib, bu oilaviy korxonalar faoliyatida raqamli moliyaviy xizmatlarning ahamiyati tobora kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

Ushbu nazariy xulosalarni empirik dalillash maqsadida Samarqand viloyatidagi oilaviy korxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligiga doir tahliliy jadval ishlab chiqildi. Unda an’anaviy boshqaruvdan raqamli platformalarga o‘tgan subyektlarning moliyaviy-operatsion ko‘rsatkichlaridagi o‘zgarishlar qiyosiy aks ettirilgan.

1-jadval

Raqamlashtirish ta'sirining ko'rsatkichlar bo'yicha baholash[1]

KUZATUV KO'RSATKICHLARI	AN'ANAVIY (BAZA)	RAQAMLI INTEGRATSIYA	DINAMIKA (%)
Iste'molchilarga xizmat ko'rsatish vaqti (daq)	24	11	↓-54.1%
Tranzaksion va ma'muriy xarajatlar ulushi (%)	18%	9%	↓-50.0%
Elektron to'lovlar tushumi salmog'i (%)	15%	68%	↑+353.3%
Xizmatlar eksporti va xorijiy mijozlar (%)	4%	19%	↑+375.0%
Mehnat unumdorligi (mln so'm / xodim)	4.2	7.9	↑+88.0%

Raqamlashtirish jarayonlarining yana bir muhim natijasi xizmatlar eksporti hajmining ortishi bilan izohlanadi. Xususan, xalqaro onlayn platformalarga integratsiyalashgan mehmonxona, turizm va umumiy ovqatlanish xizmatlari bilan shug‘ullanuvchi oilaviy korxonalarda xorijiy mijozlar soni keskin oshgan. Booking.com, Agoda va TripAdvisor kabi platformalar orqali xizmatlarni targ‘ib qilish hududiy biznes subyektlarini xalqaro bozorga olib chiqishga xizmat qilgan. Bu esa oilaviy

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Samarqand viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari: statistik to'plam. — Toshkent, 2024. — 84 b.

korxonalarning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlab, xizmatlar eksporti hajmini kengaytirgan.

Mehnat unumdorligi ko‘rsatkichlari tahlili ham ijobiy natijalarni ko‘rsatdi. Tadqiqot ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli boshqaruv tizimlari joriy etilgan korxonalarda bir xodim hisobiga to‘g‘ri keladigan xizmat hajmi sezilarli darajada oshgan. Bu esa ish jarayonlarining avtomatlashtirilishi, ma’lumotlar bazasining raqamlashtirilishi va boshqaruv qarorlarining tezkor qabul qilinishi bilan bog‘liqdir. Raqamli texnologiyalar orqali ishchi kuchidan samarali foydalanish imkoniyati yaratilgani sababli xizmat ko‘rsatish sifati ham yaxshilangan.

Tadqiqot davomida “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning ekologik va iqtisodiy samaradorligi ham alohida o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirgan. Ayniqsa, quyosh panellari, energiya tejovchi LED yoritish tizimlari hamda avtomatik energiya boshqaruvi vositalaridan foydalanish elektr energiyasi sarfini qisqartirishga xizmat qilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bir mijozga sarflanadigan energiya hajmi kamayib, korxonalarning energiya samaradorligi oshgan.

Chiqindilarni boshqarish tizimlari bo‘yicha olib borilgan tahlillar ham ijobiy tendensiyalarni ko‘rsatdi. Xususan, umumiy ovqatlanish va mehmonxona xizmatlari bilan shug‘ullanuvchi oilaviy korxonalarda chiqindilarni saralash va qayta ishlash tizimlari joriy etilgan. Natijada chiqindilar hajmi kamayib, qayta ishlash darajasi sezilarli darajada oshgan. Organik chiqindilardan kompost yoki boshqa ikkilamchi mahsulotlar tayyorlash imkoniyatlari korxonalarning qo‘shimcha daromad manbalarini shakllantirishiga xizmat qilgan. Shu bilan birga, atmosferaga chiqariladigan karbonat angidrid miqdorining kamayishi ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarining integratsiyasi yuqori sinergetik samaradorlikni yuzaga keltiradi. Raqamli texnologiyalar resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratgan bo‘lsa, ekologik texnologiyalar xarajatlarni kamaytirish va xizmatlar sifatini oshirishga yordam bergan. Shu sababli tadqiqot davomida “qo‘shaloq transformatsiya” (Twin Transition) modeli oilaviy biznes rivojlanishining zamonaviy strategiyasi sifatida baholandi. Mazkur model asosida faoliyat yuritayotgan korxonalarda iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda ekologik mas’uliyat ham oshgani kuzatildi.

Samarqand viloyati misolida olib borilgan tahlillar hududda xizmat ko‘rsatish hajmining yildan-yilga oshib borayotganini ko‘rsatdi. Bu esa oilaviy xizmat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zaruratini kuchaytiradi. Ayniqsa, turizm va mehmonxona xizmatlari sohasida “aqlli mehmonxona” (smart hotel) konsepsiyasining joriy etilishi raqamli va ekologik texnologiyalarning integratsiyasini yaqqol namoyon etmoqda. IoT texnologiyalari yordamida elektr energiyasi va suv sarfini avtomatik boshqarish tizimlari xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish bilan birga resurslardan samarali foydalanishni ham ta’minlamoqda.

Bundan tashqari, logistika va transport xizmatlari bilan shug‘ullanuvchi oilaviy korxonalarda GPS-monitoring tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi marshrutlashtirish texnologiyalaridan foydalanish yoqilg‘i sarfini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu esa nafaqat iqtisodiy xarajatlarni qisqartiradi, balki atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar miqdorini kamaytirish orqali ekologik samaradorlikni ham oshiradi.

Tahlil natijalari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, oilaviy xizmat korxonalarida raqamlashtirish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini qo‘llash uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning eng muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar biznes

jarayonlarining tezkorligi, ochiqligi va samaradorligini oshirayotgan bo‘lsa, ekologik yondashuvlar resurslarni tejash va atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qilmoqda. Shu bois, davlat tomonidan raqamli infratuzilmani rivojlantirish, “yashil” texnologiyalarni moliyalashtirish va oilaviy biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarni yanada kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

REFERENCES

1 Axmedov, S. (2018). *Oilaviy korxonalar iqtisodiy samaradorligi va ularning rivojlanish mexanizmlari*. Toshkent: Iqtisodiyot va Menejment Noshiri.

2 Raxmonov, B. (2019). *Oilaviy biznes va hududiy iqtisodiy barqarorlik: nazariy va amaliy masalalar*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

3 Yusupov, M. (2020). *Oilaviy korxonalarda avlodlar almashuvi va boshqaruv tizimi*. Toshkent: Fan va Texnologiya Noshiri.

4 Karimova, N. (2021). *O‘zbekiston oilaviy biznesining iqtisodiy tizimdagi roli va barqarorligi*. Toshkent: Iqtisodiyot va Moliyaviy Tadqiqotlar Markazi.

5 ldrich, H., & Cliff, J. (2003). The pervasive effects of family on entrepreneurship: Toward a family embeddedness perspective. Journal of Business Venturing.

6 Anderson, R., & Reeb, D. (2003). Founding-family ownership and firm performance: Evidence from the S&P 500. Journal of Finance.

7 Gersick, K., Davis, J., Hampton, M., & Lansberg, I. (1997). Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business. Harvard Business School Press.

8 Miller, D., & Le Breton-Miller, I. (2005). Managing for the Long Run: Lessons in Competitive Advantage from Great Family Businesses. Harvard Business School Press.

9 Zellweger, T. (2017). *Managing the Family Business: Theory and Practice*. Edward Elgar Publishing.

10 De Massis, A., Frattini, F., Kotlar, J., Petruzzelli, A. M., & Wright, M. (2015). *Innovation in family firms: A review and future research agenda*. Family Business Review.

11 Sharma, P. (2004). An overview of the field of family business studies: Current status and directions for the future. Family Business Review

12 Chrisman, J. J., Chua, J. H., & Sharma, P. (2005). Trends and directions in the development of a strategic management theory of the family firm. Entrepreneurship Theory and Practice.

13 Astrachan, J. H., & Shanker, M. C. (2003). Family businesses’ contribution to the US economy: A closer look. Family Business Review.

14 Koiranen, M. (2002). *Dynamics in family firms: A comparative approach*. Family Business Review.